

FREDAG 30. MARS 1979

Verden visste ikke om utryddelse av jødene

(Sverre Rostøl, A-pressen)

— Det virker nok overraskende på de fleste, men faktum er at verden ikke visste om utryddelsen av jødene under den andre verdenskrigen, sier dosent Jens A. Christophersen i en samtale med Arbeidernes Pressekontor om den amerikanske filmserien «Holocaust» som nå skal sendes også i norsk fjernsyn.

— Her vil jeg gjerne minne om, fortsetter Christophersen, at vi alltid bør være forsiktig med å datere vår viten. Jeg kan gi eksempler i fleng: Du kjenner mer eller mindre godt en god del navn fra vår nyeste historie, men du kan ikke for ditt bare liv si når du første gang hørte om hver enkelt. Når hørte jeg første gang om Martin Tranmæl eller Einar Gerhardsen? Jeg kan ikke gi noe svar. Men det forhindrer ikke at jeg synes jeg kjenner dem ganske godt.

— Nei, vi bør nok i alminnelighet være forsiktig med å datere

vår viten. Men når det gjelder det som skjedde med jødene under den andre verdenskrigen, lar det seg gjøre. Vi hørte stort sett første gang om de utrolige redselsgjeringene — milliondrapene og gasskamrene — etter krigen, i 1945 etter at Tyskland hadde kapitulert. Det var så mye vi hørte om for første gang da, og vi har kanskje vært tilbøyelig til å skylde på vår isolasjon under okkupasjonen. Men det er ikke den viktigste forklaringen.

CHURCHILL VISSTE

Faktum er at verden ikke visste om jødedrapene. Jeg ser da bort fra noen topper i det politiske liv, Churchill og den britiske regjeringen visste det naturligvis. Men Churchill sa ikke ett ord om jødeutryddelsen, for britene ville være venner med araberne. Churchill har skrevet mange historiebinder om den andre verdenskrigen, men bare noen linjer om jødedrapene.

— Vil du se «Holocaust»?

Christophersen stopper sin uadskillige pipe og gir seg god til med svaret.

— Jeg er i tvil, sier han. Jeg har svenske-antenne, så jeg kunne sett den da den ble sendt i Sverige. Men jeg lot være. Jeg tror det skyldes flere forhold. For det første reagerer vel mange av oss mot det jeg vil kalle over-dramatikk.

Jeg så i sin tid Hochhuths stykke «I hans sted» på Det norske teatret og Arthur Millers «Fremmede i Vichy» på Nationaltheatret. Jeg synes det i det første tilfellet var over-dramatikk, og det tiltaler meg ikke. Da virket historien om Anne Frank så mye sterkere. Vi hørte at «de grønne kommer», men vi så dem ikke.

— Var du selv soldat under krigen?

— Ja, jeg var i Sverige. Derfra ble jeg sendt til Finnmark.

— Og du hørte ingenting om jødeforfølgelsene?

ORGANISERT MASSEDRAP

— Omtrent ingenting. Jeg husker ennå første gang jeg leste om konsentrasjonsleiren Auschwitz. Det var på Bardufoss flyplass sommeren 1945. Jeg skal ikke forsøke å skildre hvordan beretningen virket på meg. Men den virket sterkt. Dette var organisert massedrap på millioner av mennesker — og uteverdenen visste så godt som ingenting. Jeg ser

da — som sagt — bort fra de politiske toppene, som måtte vite beskjed.

— Og jødene selv, hadde de ingen nyhetstjeneste?

Christophersen svarer ikke direkte.

— Vi må huske på, sier han, at tyskerne kom til Norge i 1940 — uten at det skjedde noe med de norske jødene. Ikke til å begynne med. Jeg tror svært mange la for mye i dette. Det ble nok drøvet harselas med jødene på forskjellige måter, men noe mer skjedde ikke. Jeg vil tro at dette skapte en falsk trygghetsfølelse hos svært mange. Og da tingene så virkelig begynte å skje i 1942, var det ikke alle som reagerte for nok.

Du spurte om ikke jødene hadde noen nyhetstjeneste. Husk på at ingen kom ut fra Auschwitz. Fra Grini kom folk ut av og til, likedan fra fengslene. De kunne nok fortelle både det ene og det andre, men ikke om massedrap. Det vi visste før krigen kom, om tyske konsentrasjonsleirer fra 1938 til 1939, var heller ikke så hårreisende. Det forekom nok både overfall, sjikane og til dels mishandlinger av jøden men ingen ting som pekte i retning av en Adolf Eichmann, mannen som satte massedrapene i scene.

Jeg tror jeg vil si det slik, fortsetter Christophersen: Verden visste på forhånd både det ene og det andre om de tyske nazistenes misgjerninger og forbrøytelser. Det var urovekkende. Men det pekte vel strengt tatt ikke fram mot de verste massakrene historien vet om.

ARTHUR KOESTLER

Og her, sier Christophersen, vil jeg gjerne sitere et lite avsnitt fra Arthur Koestlers bok «Den usynlige skrift», side 440. For sammenhengens skyld er det nødvendig å ta med dette: I boka «Ankomst og avreise» hadde Koestler fortalt om en episode under massedrapingen. Han fikk mange brev. Noen spurte om han diktet opp grusomheter for å pirre sin egen sykelige fantasi. Noen spurte om episoden bygde på noe virkelig, eller om det var oppdiktet. Jeg hadde nettopp sier Koestler, fått beskjed om at min egen familie var blant ofrene, og det kan forklare følgende utgydelse:

«I Deres brev stilte De meg det idiotiske spørsmål om de begivenheter som er skildret i «Den blandede transport», er bygd på «fakta» eller på «kunstnerisk fantasi».

Hadde jeg offentliggjort et kapittel om Proust og nevnt hans homoseksualitet, ville De aldri ha våget å komme med et liknende spørsmål, fordi De mener det er Deres plikt «å vite det», endå bevisene i dette spesielle tilfelle er mindre lett tilgjengelig enn bevisene på massakrene på tre millioner mennesker. De ville rødme hvis det ble oppdaget at De ikke har hørt navnet på hvilken som helst annen klasses nålevende forfatter, maler eller komponist. De ville rødme hvis det ble oppdaget at De hadde tillagt Eurupides et skuespill som var skrevet av Sofokles. Men De rødmer ikke og de har den freidighet å spørre meg om det er riktig eller ikke at De lever samtidig med den største massakre historien kjenner».

Dette skrev Koestler i England i 1943, og det er rettet til litterært interesserte engelskmenn. De fulgte med i hva han skrev, men de ville ikke tro det forferdelige han fortalte om massedrapene.

— Konklusjonen av hva du nå har sagt i denne samtalen, må nødvendigvis bli at de langt på veg har rett, de mange som hevder at de ikke visste noe om jødedrapene?

— Ja, jeg vil ikke være hard i dommen, sier Jens A. Christophersen. Det overveiende flertallet av tyskere — og selv medlemmer av nazipartiet — visste trolig ikke noe om hva som foregikk. Men toppene i partiet visste det selvfølgelig. Kanskje vi kan si at en promille av det tyske folket visste om jødedrapene. En promille — det er ikke mye, men det blir likevel 70.000 av et folk på 70 millioner.

— Er historien godt nok klarlagt?

— Ja, det som skjedde, det vet man om. Noe helt annet er motiveringen. Det er ikke så lett for normale mennesker å sette seg inn i bakgrunnen for irrasjonelle handlinger.

Jeg kan også nevne noe annet — som hittil har vært litt tabu: Hannah Arendt, en jødisk forfatterinne, som har hevdet at jødene ikke ville ha blitt utryddet hvis de ikke hadde vært så godt organisert. Dette er en omstridt påstand, men den kan ikke avvises uten videre.

Går vi dypere inn i dette stoffet, vil vi kanskje oppdage at jødene ikke akkurat var så godt organisert da krigen kom. Men de hadde vært det tidligere — og det fantes fremdeles nøyelister som nazistene kunne gå etter. De kom til nytte, for det er ikke så lett å se på et menneske hva slags «rase»

det tilhører. Nok om det, godtar vi Hannah Arendts påstand, er historien et bevis på at organisasjonen kan være et tve-egget sverd.

— Tilbake til «Holocaust»: Det kan se ut som om filmserien vekker en enorm interesse blant de helt unge, mens de middelaldrende og de eldre ikke er så opptatt av den.

— Forklaringen er antakelig meget enkel, sier Jens A. Christophersen. For oss som opplevde krigsåra, er dette en virkelighet som vi aldri kommer bort fra. For de unge som er født senere, er det historie som de delvis opplever for første gang.

— Når vi nå har tragedien på avstand: Vil du si noe om de «store» terroristene?

— De var nok ikke så store akkurat. La oss ta Adolf Eichmann for eksempel. Det var jo han som organiserte det hele i samsvar med Hitlers planer om utryddelse av jødene. Eichmann hadde bare grad som oberstløytnant, og han manglet totalt dimensjoner. En mann uten personlighet, nærmest et slags intetkjønn.

De var nok stort sett av et slikt format, disse umenneskene som gjennomførte den største massakre historien kjenner.